դրութեան կամ փոխանակութեան յատուկ կերպերէն, ինչ որ շատ կարևոր է։

Վստահցնէ զատ, եղելութեանց ուրիշ դասակարգ մըն ալ կայ որ, նշանաւոր տնտեսագէտ ժ. Պ. Մէյլին ակնեալ, յատուկ բաժանում մը կազմած է առէպ. այդ եղելութիւնները հարստութեանց սպառումին (consommation) յատուկ եղելութիւններն են։ Ըլ, ապաքէն, այս բաժանումը, մէկ ակնթարթով իսկ, կ'իմացուի որ ամենէն կարևորն է, քանի որ սպառումը (դուք իմացէք պէտքերու գոհացումը) ուրիշ բան չ'է ստուգիւ եթէ ոչ անտեսագիտական ամէն գործունէութեան մէկ կէտ նպատակին ու գոյութեան վախճանը։

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԻՒՃԵԱՆ

Շարայարելի

Փարիզ

ՓԱՂԱՊԱՐԱ-ՍԻԿԻԼԵԱՆ ԵՐԿՐԱՇԱՐԺԸ

ՄԵՍՍԻՆԱՑԻ ԿՈՐՇԱՆՈՒՄԸ

«Ո՛չ է, պիտի ըսուի, ո՛չ է սոյն յօդուածին երևումը բազմավէպին մէջ»։

«Ո՛չ, ո՛չ, կը պատասխանենք մեր յարգոյ ընթերցողներուն, վրայ բերելով որ՝ մեր ամսագիրը լրագիր չէ. և այժմ մեր նպատակն է աննախընթաց աղէտքը նկարագրել և պատկերներով ներկայացնել»։

Ախտո՜ն որ տեղոյ անձկութեան պատճառաւ ստիպուեցանք մեր ծրագիրը կըրճատելու և դուրս ձգելու երկրաշարժի մասին հին և նոր ենթագրութիւններու համբոյրութիւնը, ժամանակագրական կարգով զարերու ընթացքին մէջ տեղի ունեցած գլխաւոր երկրաշարժներու պատմութիւնը, և վերջին գալասբա-Սիկիլեան գետնաշարժին փլատակներու տակէն օրեր վերջ ողջ կամ վիրաւոր ազատուածներու վիճակին վրայ գիտական տեսութիւններ ընելը։ Հարկը ստիպեց զմեզ հետևեալներըը միայն տողելու։

Դէպքերը. — 1908 Դեկտեմբերի 28ին առաւօտեան ժամը 5,23ին մթութեան մէջ տեղի ունեցաւ է ողբալի արկածը։ Բնակչութիւնը անկողնէն ելած չէր երբ սաստկագոյն ցնցումները 32 երկվայրկեան մէջ իրենց նախմիրները գործած են[1]։ Գետնաշարժին անմիջապէս յաջորդած է ծովաշարժը. այսինքն ծովը իր անկողնէն 10 մեդրէն աւելի բարձրանալով ամենահուժկու զօրութեամբ կոխած է Մեսսինայի նեղուցին ափունքներէն դէպ ի ցամաք։ Ամենի կոհակներու տարուբերումը՝ գետնաշարժի կործանարար գործողութիւնը կըրկնապատկած է. ամրողջական գիւղեր, պալատներ, ահաբեկած հազարաւոր հոգիներ վայրկենական երագութեամբ տապալած, կործանած, քանդած ու լափլիզելով՝ խլած, տարած, ծովախորքը քաղած է։

Կը փշաքաղի մարդ երբ ներկայ կ'ըլլայ շարժալուսանկարի ձևացեալ տեսարաններուն, կամ փլատակաց մէջ վիրաւորեալներու փոխադրութեանց գործողութիւնները տեսնելով։ Յոսկումն կը զգանք երբ երևակայենք որ ցնծիական ծովու ափանց վրայ իրական աշխարհակործանումն տեղի ունեցած է։ Հոն, դարաւոր քաղաքներու ամէն շէնքերը, գեղատեսիլ մահարձանները, ճարտարապետական ձեռակերտները՝ ահռելի ցնցումներով խորտակուած, մեծադղրդող շառաչներով փլած, ինկած, շեղջակուտուած են։

Վտանգէ մազապուրծ անձեր կը պատմեն որ տաքորինակ շարժեր զգալով և ստորերկրեայ ոռոկալի որոտումներ լսելով արթնցած, մերկ անկողնէ դուրս փախչելով փողոց ապաւինած են։ Գետնաններու զարհուրելի ճանչումները, փեղկերու, պակեղէններու, կահ կարասիներու, երդիքներու, առաստաղներու, պատերու, կղմինտրներու քաւալգլոր անկումին և դղրդոցին կը խառնուէր հազարաւոր ա-

1. Գրեթէ ամէն մը, ընդհանրապէս արեւմտեան մասերէն վերը, երկրաշարժի առաւել կամ նուազ զօրութեամբ բազմաթիւ ցնցումներ ևս տեղի ունեցած են՝ մինչև գետնի ամէն ահռելի որոտումներ լռեալով։

digitised by A.R.A.R.@

նասուններու՝ բիւրաւոր անձերու կուրծքերէն փրթած խլացուցիչ աղաղակը, ոռնոց աղեխարշ, զարհուրելի ըլլալէ աւելի վեր բաներ էին։ Գետինը լաստի նման կը ծածանէր ոտքերու տակ, ու փլատակները կը թաղէին տուներու, փողոցներու մէջ՝ լեղապատառ անմեղ մանուկները, ծնողները, հարուստները ու չքաւորները. երկինքին յորդ անձրեւին հետ կարծես երկրի բնակչութեան վրայ կը տեղային աղիւսներ և աւերն իրեղէններ. և ահա դեռ զարհուրանքի առաջին րոպէները չանցած

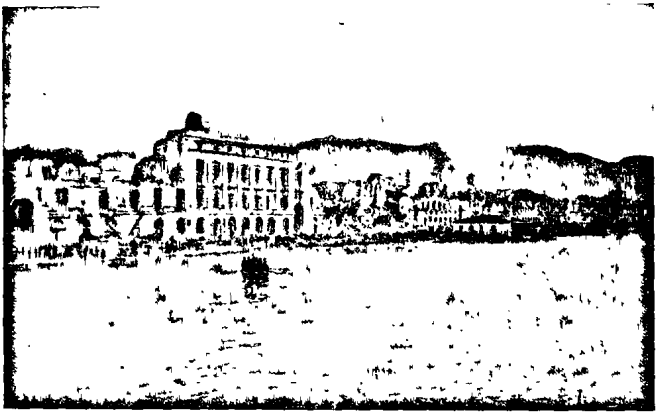

Երկրաշարժէն յետոյ Մեսսինան կը բոցավառի։

թաղուած ըլլալը։ Ռոմանդակ Մեսսինան, Ռէճճիոն, Բալմին և ուրիշ քաղաքները կարծես ռմբակոծուելով կործանած, կրակ առած կը բորբոքէին։

Եղկելի Մեսսինային առաջին գիտեցան ձեռք կարկառողները հիւսս ծովային գինուորականները եղան՝ որոնք իրենց զրահաւորէն ցամաք էլլելով ըրին այնպիսի մարդասիրական բարձր գործեր՝ որ բոնցմով յիրաւի արժանի եղան հին դիւցազներու հաւասարիլ։ Քանի՞նք, անոնք փրկեցին հազարաւոր վիրաւոր և ողջ ան-

ծովն էր որ առիւծաբար մռնչելով կը հանէր ամէն բնութեան գոռալու՝ ամէն ձայն լռեցնելու։ Բնութեան կատաղութիւնն այն ինչ մեղմացած՝ ողջ մնացող էակներու ահուդողը՝ սոսկումը յանչափս մեծցաւ սիրտերու գրոհ տալուէ, թալանելու, սպաննելու, խորտակելու վաղուէ մոլեգնութէ. իսկ փլատակներու վրայ ծուխ-բոց երեւումը և հրդեհի համաճարակ բորբոքումը այլևս ամէն աղէտներու լրումը գործեց։ Ծագող արշալոյսը բնութեան հեգնող ժպիտը եղաւ՝ արկածելոց աչքերուն ցուցնող՝ իրենց սիրելիներու ողջ ողջ ձեր փլատակներու տակէն. անոնք ապատեցին սիկարեաններու ձեռքէն զարհուրած ժողովուրդը և Պանքայի միլիոնները։ Ալաղ որ իրենցմէ 7 հոգի զոհ գնացին պատի մը փլչելուն՝ որոյ ներքեւի շեղջակոյտէն կը ճգնէին ազատել, օգնութիւն աղաղակող կենդանի թաղեալները։

ՎՆԱՍՆԵՐԸ. — Մարդկային կորուստի, կործանուած շէնքերու և դրամական ընտիր կողմանէ, ատուգիւ այս ֆալապրա-Միկիլեան գետնաշարժը գերազանցեց 1755ի Նոյեմբեր 1ին Լիզպոնայի արկածը։

կործանած գլխաւոր քաղաքներէն և գիւ-

digitised by A.R.A.R.@

դերէն, Մեսինան հանգերձ իրեն արուարձաններով 244,000 բնակիչ ունէր, ուէճիոն՝ 80,000, Բալմին 24,000, Պանիտան 8,000, Ելլան 5,000, Անդալեփիէան 6,000, Սէմինարան 3,800, Վիլլա Սան Ճիովաննին 2,000, Բէլլարոն 1,800, Ֆաստրորէալէն 3,400, Լայլն, Լայլն, ամբողջութիւն 350,000 է ապրի բնակիչ պարունակող շրջանակի մէջ պատահած է սոսկալի ազէտքը։ Մերձաւորապէս 115,000 հոգիի կեանքը կ՝ողբայ բոլոր Իտալիան։ Գետնաշարժի սակաւատիւ բոպէներու մէջ երբէք այսքան բազմութիւն չէր ընկճուած, ոչ մի պատերազմի առեն. ռումբերը չէին հնձած այսքան կեանք։

Տեղի ունեցած աշխարհակործանումը տեւողական ահեղ երևոյթ մըն էր. որուն ստատկութիւնը կը հաստատէ Միլէդոյի երկրազօրութենական (geodinamico) հրոշակաւոր դիտարանին ամբողջ զգայուն գործիներուն ցնցումներու ստատկութենէն խորտակուած բլլալը՝ ըստ վկայութեան Մոնսինեոր Մորապիթոյ վերատեսչին, իտալիոյ բովանդակ աստղաբաշխական դիտարաններու երկրաշարժագրերը զգացած էին գետնաշարժը։ Փլոբենտիոյ դիտարանի պետը Հայրն Ալֆանի և Բատուայի Բրօֆ. Բալիծօն, և այլք, իրենց գործիներուն գրծագրած նշաններէն անմիջապէս կարդացած էին գետնաշարժի վերնակեդրոնի վայրը մատնանշել և ըսել նաև թէ մինչև

Մեսինայի երկրաշարժը։ Վիկտոր Էմմանուէլ հետիոտնէն փլատակները։

Մալթա կզգին ծանալած է շարժի ատատկութիւնը։ Գաղղիոյ Կրընոպլի, և Հիւսիսային Ամերիկոյ դիտարաններու երկրաշարժագրերն ևս նշանագծած էին Վալապրա—Սիկիլեան ցնցումները։

ՄԱՐԴԿԱՑԻՆ ԳՈՒԹԻՒՆԸ. — Ահեղ արկածին լուրը երբ հեռագիրները բոլոր աշխարհ գուժեցին և լրագիրներն իրականութիւնը ծանուցեցին, իսկոյն ինքնայօժար փութկոտութեամբ ամէն քաղաքակիրթ ազգերը իրենց նպաստի լուման արկածեալներուն հասուցին։

digitised by A.R.A.R.@

Ընտանեցին ազէտից վայրը Իտալիոյ թագաւորն, թագուհին, իշխաններն և մեծամեծները՝ իրենց ձեռօք վիրաւորեալները խնամելու, որբացածները միխթարելու, անտէր անտերունչ, մերկանդամ ծնած-ցածներն ափոփելու պատսպարելու, ամէն արտասուք մեղմելու համար։ Վիրաւորեալները փոխադրեցին Բալերմոյի, Նաբուլիի, Միլանու, Հռովմայ և ուրիշ քաղաքներու, քաղաքապետական կամ արտոյէն, թուրքիոյ իսաարանէն, Փիլիի, Արճէնթինայի նախագահներէն, Իտալիոյ, Գերմանիոյ կայսրներէն, միով բանիւ, ամէն կրօնքի, ամէն ազգի ներկայացուցիչներէն բիւրաւոր, միլիոնաւոր ոսկիներ, հանգերձեղէններ իրեղէններ, և դեղորէններ ղրկուեցան ազէտից վայրը, որոնք յիրաւի մարդասիրական զգացումներու չքնաղ ապացոյցները եղան։ Նոյն իսկ հայը չզլացաւ իր բիւրաւոր սովեալներու ցամաք

Ի՞նչպէս էր Վեսուվիան։ Մայր Պոդոտան և թատրոնը։

քունի պալատներուն մէջ։ Վատիկանու դռները բացուեցան և անոր սրահները հիւանդանոցներու փոխարկուեցան. Պիոս ժ. Ա. Քահանայապետը անձնական մէկ միլիոն ֆրանքի նպաստին հետզհետէ աւելցուց ուրիշ օգնութիւններն ևս. մինչև ցարդ 6 միլիոնէ աւելի յղուած է իր միջոցով։ Ամէն թագակիրներ, իշխաններ, հանրապետական վարիչներ, ընկերութիւններ, իշխանազունեաներ, սկսեալ Ճաբոնի Միքադոյէն, Թուրքիոյ իսաարանէն, Փիլիի, Արճէնթինայի նախագահներէն, Իտալիոյ, Գերմանիոյ կայսրներէն, միով բանիւ, ամէն կրօնքի, ամէն ազգի ներկայացուցիչներէն բիւրաւոր, միլիոնաւոր ոսկիներ, հանգերձեղէններ իրեղէններ, և դեղորէններ ղրկուեցան ազէտից վայրը, որոնք յիրաւի մարդասիրական զգացումներու չքնաղ ապացոյցները եղան։ Նոյն իսկ հայը չզլացաւ իր բիւրաւոր սովեալներու ցամաք հացէն բաժին հանել Իտալիոյ համակրելի ժողովուրդին ազակիր զաւակներուն։

Պէտք է յիշել որ մինչև ցարդ չտեսնուած գթութեան եռանդ մ՚ունեցաւ բոլոր աշխարհ։ Ըոյն, Սպանիացի, Ֆրանսացի, Գերմանացի, Ռուս, Ամերիկացի, և ուրիշ պետութիւններու մարտանաւերն փութացին բժիշկներ, զօրականներ, հանդերձեղէններ, ուտելիքներ՝ և այլն, բերել Ռէճճիոյ, Մեսսինայ, Բալմի և միւս կոր-

digitised by A.R.A.R.@

ծանած քաղաքները՝ փլատակներու տակէն ողջերը, վիրաւորեալները ազատելով խնամելու բարձր գաղափարականով։ կարմիր և կանաչ խաչի ընկերութիւնները, կամ ազատարարներու գունդեր, այլևայլ միաբանութեանց կրօնաւորներ և փոյթեր, ուսանողներ, բանուորներ և ուրիշ մարդասիրական ընկերութիւններ, շոգենաւերով, շոգեկառքերով ամապարեցին՝ փլատակներու ովկիանոս դարձած վայրերը։ Անոնք բուսաները կ'ողբար։ Մրքան որբեր յափսեան պիտի ողբան՝ իրենց ծնողները։ բազմաթիւ ընտանիքներէ հազիւ միակ ներկայացուցիչներ կը գտնուին և այն ամենափոքրիկն է, ամենէն աւելի խնամքի, ձեռնտուութեան կարօտ։ կը տեսնես կին մը որ չախչախուած սրունքին ցաւերը մոռնալով որդիներուն և ամուսնոյն մահը կ'ողբայ։ Բազուկը անդամատուած երկոտասանամեայ աղջիկ մը կը տեսնես որ

Երկրաշարժէն յետոյ Մայր Պողոտայի տեսքը։ Խաւարտի ծովային զինուորք՝ վիրաւորեալներ կը փոխադրեն։

կանգնեցին վրաններ, փայտաշէն տնակներ, թրամուէյներ, վակոններ. համախմբեցին և ձեւացուցին հսպհնպով շինուած ապաստանարաններ, ուր խնամքի արժանացան վտանգէ ազատածներ և թեթև վիրաւորեալներ, իսկ ծանր վիրաւորուածները զրահաւորներուն հիւանդանոցները կը փոխադրուէին։

100 հազարէ աւելի՝ բնութեան քմահաճոյքով բաղդակից եղած ժողովուրդը չքաւորութենէ աւելի՝ հարազատներուն կորսնցնելու ու մօրը և եղբայրներուն անունները արտաբերելով դառնագոյն կ'արտասուէ։ երկու և հինգ տարեկան գլխէ վիրաւորուած փոքրիկներ լալագին կ'աղերսեն որ իրենց ծնողքը գտնեն բերեն, մինչդեռ անոնք փլատակներու տակէն դիակնացեալ հանուած են։ Նոյն իսկ կաթնկեր անմեղուկներ անգիտակցաբար կ'ողբան իրենց մօրը մահը՝ և չեն ափսոսիր Կիթութեան կոչուբերու բազկաց մէջ օրօրուելով։ Ռէեմիոյի մէջ դեկտեմբեր 27ին ամուսնացած հար-

digitised by A.R.A.R.@

ար, 28ին առաւօտը այրիացած՝ փլատակ-
ներու տակէն դուրս ելած էր։

Ինչպիսի՛ դառն և աղխարշ իրակա-
նութիւն, մի քանի երկվայրկեան մէջ հա-
րիւր հազարէ աւելի մեռելներ, հարիւր-
հազար վիրաւորներ, և հարիւր քանի հա-
զարէ աւելի սգակիրներ, անինչք, անտուն
ժողովուրդ մը տեսնել...։

*

Սրտայոյզ դէպքերու, ահաւոր եղելու-
թիւններու մասին արկածավայրը հասնող
լսարար—Միկիլեան երկրաշարժը նախորդ
ժամանելուն պէս կը մտնէ Մարտեհիա
շոգենաւը և կ'ուղևորի դէպ ի Մեսսինայ։
Ու յունուար 18ին հասնելով կը գրէ վե-
րոյիշեալ լրագրի մէջ իր տպաւորութիւն-
ները. իրմէն՝ հետևեալ խմաստները իւրա-
ցնելով կը նուիրենք մեր ընթերցողներուն։

ՑՈՒՇԻՔ։ — Կը յիշեմ որ երբ ուրիշ
անգամներ կը նաւորդէի այս տեղերէն՝ ծովը
բազմաթիւ առագաստանաւերու երթևեկով
ոգևորուած կը տեսնուէր։ Սպիտակազոյն

Մելանոյի ազատարար խումբը՝ Մեսսինայի փլատակներուն մէջ։

համաշխարհի գրիչներ շատ բաներ տեղե-
կագրեցին լրագիրներու մէջ, բայց անոնց-
մէ ո՛չ ոք յաջողեցաւ իրականութիւնը
այնպէս դուրս ցայտկեցնել ինչպէս Լուիճի
Պարթինի՝ զգայուն, գիտուն, զգացնող
գրագէտը՝ որ Ֆոռիէռէ տէլլա Սէռա լրա-
գրի թղթակիցն է։ Ինքը նշանաւոր է ա-
ղէտքներ, պատերազմներ, ճանապարհոր-
դութիւններ կենդանի գոյներով և պատ-
մուածքով նկարագրելու մէջ։ Ամերիկայէն
իտալիա դարձին միջոց՝ անթել հեռա-
գրութեամբ ովկիանոսի վրայ կը լսէ Ցա-

Մեսսինան, խրոխտ, վսեմ ու ճաոա-
գայթարձակ փայլմամբ ծովափի երկայն-
քը, մշտադալար կանաչութեամբ շրջա-
պատուած՝ գեղանի հարսի պէս ընկող-
մանած կը թուէր։ Ան, աշխարհիս առաջ-
նակարգ քաղաքներէն մին էր իր հնու-
թեամբը [1], պանծալի ապարանքներովը,
քանդակագործ կամարակապներովը, սիւ-

1. Տեզևական իսաւարդի աւանդութիւնը Մեսսինայի հի-
մադիր կը ճանչնայ Ոռիոնը (= մեր Հայկը) որուն ըն-
ծայուած է նաև ամենաշքեղ յուշարձան մը՝ այդ անուամբ
շատրուանազարդ աւազանը։

digitised by A.R.A.R.@

նազարդ գաւիթներովը, կճեայ դրուագա-
լից շէնքերուն ճակատներովը, անդրիա-
զարդ եկեղեցիներովը, աղբիւրներով, պար-
տէզներով, յուշարձաններովը։ Ամէն նա-
ւորդ կը դիւրէուէը անոր չքնա-
դագեղ, մեծափաթթամ, գմայլե-
լի տեսիլքէն։ Անոր նաւա-
հանգստէն, գուարթ ոգևորու-
թեան, անխոնջ գործունէու-
թեան աղմուկները կը ծառա-
լէին դէպ ի բաց ծով. իսկ քա-
րափներու երկայնքը բիւրաւոր
մարդիկներու եռուզեռը տես-
նելով ստէպ ցամաք ելլելու
անհրանքով կը մրմնջեցնէր
ծովագնացները։

Դէռ թարմ է յիշողութեանս
մէջ, պաղեատինէ դարձիս ա-
տեն Մեսինայի դիմացէն գի-
շերային նաւորդութեանս մի-
ջոց ունեցած երկնային տպա-
ւորութիւնները։ Ձգնաժայռին
աստեղազարդ գիշեր մ՝ էր։
Մեսինան լոյսերու մէջ կը
շողշողար։ Իր նաւամատոյցի եր-
կայնութեամբ հազարաւոր լամ-
բարներու կանոնաւոր շարքը՝
ժողովուրդի երթևեկին լայն պո-
ղոտան տեսանելի կ՝ընէր։ Ձնկէ
ցայգանուագի ամենաերգաշ-
նակ թրթռումները հասնելով
դէպ ի մեր նաւը՝ ամէնուս վրայ խորհր-
դաւոր ներգործութիւններ կ՝ընէին, և ա-
մէնքս փուքով հոն ցամաք ելլելու մար-
մաջէն կը տառապեցնէր։ Ձյն տեղ հասա-
բակաց պարտէզին՝ արմաւենիներու ստուե-
րին տակ՝ ժողովուրդը ուրախ էր և ար-
ձակած՝ գիշերային լուսավառութեան և
նուագածութեան ախանաւտես և ունկնդիր
ըլլալով։ Ձյս յուզքերը այժմ սիրտս կը
ճնշեն, տագնապ և յուզումն կը զգամ, որ-
քան հեռուհեռէ Սպասելիս չոգենաւը նե-
րուցէն ներս կը յառաջէր։ Ահա մտեցած
ենք նաւահանգստին և ահա դժբաղդ քա-
ղաքին տոկալի երևոյթը տիւր հանդի-
սաւորութեամբ առջև կը պարզուի։ Զի
կայ այլևս հինն Մեսինայ. անցեալը՝ ներ-
կային քով երազանք մ՝է դարձած։ Ա-
ւաղ, իմ սրտիս և մտքիս մէջ տոգորուած
գեղեցիկ քաղաքը յաւիտեանս անկանգնելի

Մանդոլոյի աղբիւրը՝ երկրաշարժէն առաջ։

պիտի մնայ...։ Ո՛չ, չեմ համակրիր ա-
պազայ հրաշակերտ ըլլալիք նոր Մեսի-
նայի գաղափարով։ Ինձ ծանօթը այժմ ա-
չացս հանդէպ 32 րոպէի մէջ՝ լլկուած,
խոշտանգուած, անդամատուած կործա-
նած, մեռած տեսնելով, գորովանքի ան-
սահման ցաւով կը զգամ որ սիրտս կուշ-
քիս մէջ ճեղքուելու աստիճանի կը տա-
ռապի։ Մեռած է ցմիշտ 32 րոպէի մէջ՝
առանց մնձ, պատմական քաղաքներու եր-
կայն հոգեվարքն ունենալու՝ իմ սիրուն
հայրենիքիս գոհարը։ Բովանդակ արուար-
ձանները կարծես սիտանական քայլափո-
խի ճնշումներէն տեղիք տուած, ճզմուած
են. 12 քիլոմեթր երկայնութիւն ունեցող

digitised by A.R.A.R.@

աւերակներու կոյտերը, աննշոյլ կեանքի ո՛չ մի ներկայութեամբը՝ ոգւոյս տրտմութիւն, սուգ, գարհուրանք կ՝ազդեն։

Փլատակներուն վրայ տեղ տեղ հակայարար կանգուն կը տեսնեմ դեռ գանգան շէնքեր. աչքերս հանգիստ փնտռելու բնազդով կ՝ուղղուին դէպ ի անոնց, բայց ափսո՜ս որ կ՝առաւելուն իմ վրդովմունքս, վասն զի թէև անոնք պալատներու հակառակներու մէջէն դուրս խոյացող, սակայն անկենդան դիմակներու կը նմանին՝ որոնց ակնակապիճներէն ներս դատարկութիւն միայն կը գտնուի։ Փառայեղ տաճարներն ևս կործանած են և իրենց մեծդի ա՛փիսներն՝ կանգուն մնացած անշուք որմախորշի եւ լուսամուտներն ունին։

Կը տեսնեմ ալեծաց վրայ տատանող երկու դիակներ, կարծես անոնք գիտութիւն կ՝ազերսեն, կ՝ուզեն ցամաքի վրայ հանգստարան ունենալ։ Իւ ահա նաւուն յետս ընկրկման շարժումի միջոց ջրերը կը յուզուին, ահռելիօրէն ուռած մարմինները ահազդեցիկ որորումներով կը թաւալին փրփուրներու մէջ. ո՜հ խեղճ մեռելներ միևչև հո՛ս հասած...։

Նաւավար մը տեղեկացուց ինձ որ ինքը փարոսին աւազներու վրայ բազմաթիւ դիակներ տեսած է՝ որոնք գետնաշարժի յաջորդող ծովաշարժի մակընթացութեան միջոց, քաշկրտուած, նետուած են այն տեղ։

ԾՈՎԱՒԻ ՎԻՒԹԱՐՒՆԵՐՈՒՆ ՄԷՋ — Երբեմնի ժիտրամեծ քաղաքէն ո՛չ մէկ ձայն այլևս չի հասներ։ Ահարկու լռութիւնը պատած է ամէն կողմ, փլատակներուն հանդէպ վիթխարի զրահաւորներ խարխափած՝ կեցած են. անոնց կիսապատկերներու շարքը սրբիւնուշտ պատերազմի մը դադարման տպաւորութիւնը կ՝ընեն վրաս. կարծես անոնք ռմբակոծելով փճացուցած են և միայն նեղուցին տիրապետելով՝ պաշտպանողական դիրքեր գրաւած են։

Ի՛նչ խիզախ լիկնս զրահաւորին դիմացէն անցնել. նաւս մէջս կարծես պատերազմի ժամանակ ըլլար՝ հրամանատարի կամրջակէն թաւալաձայն պահանորդը հարցնէր ինձ. «Ինչ կ՝ըլլայ կու գայ...։ Ի՞նչ կը բովանդակէ...։ Լա՛ւ, առաջ անցնի՛ս։ Իւ մեզի քո՛ղ տուին նաւահանգիստ մտնելու։

Կը տեսնենք որ նաւամատոյցի դիմաց մի քանի պալատներու հակառակները դեռ կանգուն են, բայց անոնց լուսամուտները

Ամառան ցոլքերուն փղոցին փլատակներու տակէն՝ Միլանցի ազատարարները վիրաւորեալ մը կը փոխադրեն։

— Ցեսէ՛ք, տեսէք, հո՛ս, մեռեալներ..., կ՝աղաղակեն նաւու յետակողմէն։

Կը դիմեմ ցոյց տրուած կողմը։

— Չո՛ն, այն տեղ, դեկին կողմը... խե՛ղճ մարդիկ։

digitised by A.R.A.R.@

խորտակուած, փեղկերն և դռները տեղիք տուած ամէն սեմերը հրդեհէն ծխուած են ու ներքաշպէս ամբողջովին կործանած։ Այդ ինաստուած կճեպ պարիսպներու տես- քը՝ ծածկելով ներքին ամէն խառնակու- թիւն և աւերակ կարծես թատրոնի coulisse-ներ են և գեռնաշարժը ամօթխածու- թեամբ անկործական ձգած է զանոնք՝ որպէս զի նաւէն եկողներու զարհուրան- քը չափազանց չըլլայ։

լով, կը հեռանայ կը փախչի աղետից թաւերավայրէն։

Ոտքս ցամաք կոխելուս պէս՝ իսկոյն նեխած դիակներու նողկալի բոյրը երեսիս շնչեց։ Ցառապեցուցիչ, և թափանցող այն զարշահոտութիւնը՝ գէշ ազդեցութիւն կ'ընէ ջղերուս վրայ և ամէն տեսակ զար- հուրելի մահերու տեսարանները պարզուե- ցան երևակայութեանս առջև։ կը կարծէի որ բիւրաւոր Մեսինացիներու ահեղօրէն

Երկրաշարժէ յետոյ՝ Մեսինայի Մայր եկեղեցւոյ Ցացորդները։

ինձ պատմեցին որ՝ նախընթաց օրն՝ հայրենիք վերադարձող և եկեղեցեան ան- ձիտակից անձերով լի շոգենաւ մը Մես- սինայի նեղուցէն՝ դրօշակազարդ ներս կը սուրայ։ Դեռ նաւամատոյց չհասած մէջի պանդուխտները կ'անգրադառնան որ Մես- սինան կործանած, մնուած էր։... Զար- հուրանքի յանկարծական աղաղակ և վայ- նասուն կը բարձրանայ անոնց կուրծքէն և նաւը բոլոր զօրութեամբ եւս նահանջեց

սահմռկած և կապուտցած մեռելական դէմ- քերն ինձի զարձած էին։

Կ'ըսուի թէ այս մեծ քաղաքին աւեր- ակներուն տակ 75,000 դիակներ կը նեխին, ու դեռ այդ մարդկային սպան- դանոցին մէջ յետին շունչերնին չաւան- դածներ կը գտնուին։ Իւ ինչպէս չկար- ծել՝ քանի որ 15 օր փլատակներու տակ թաղուած կենդանի անձ մը ազատած էին, և գիտենք որ Լիկուրիայի գեռնաշար-

digitised by A.R.A.R.@

ժէն 18–20 օր վերջ՝ շեղջակոյտերու ներքևէն ողջանդամ մարդեր դուրս հանուեցան։ Յոսկումէա կը քրտնիմ մտածելով որ այս խորտակուած գերաններու, կղմինդրներու, աղիւսներու, կահկարասիներու, նեխած դիակներու քաոսին եղերքը գտնուող լոռւթեանը մէջ դեռ բարախող սրտեր՝ բանտուած կը մնան։

Կ՝անդրադառնամ որ ծովու ջրերը քարափին հաւասարած են, մինչդեռ երկրաշարժէ առաջ երեք մեդր վար կը մնային։ Այժմ ալիքները ծովեզերքի փողոցներուն մէջ կը կոխեն, ուր լայն ճեղքրտուքներ բացուած կը տեսնուին, և ուր սայլակներ, կառքեր, վերմրարձ մեքենաներ, վակոններ և ապրանքներ տապալած և խորտակուած մնացած են։ Ճեղքրտուած որմերու մէջէն, իբրեւ փողոցներու փլատակներու վրայէն, անգլիացի, իտալացի, ամերիկացի, գերմանացի ծովային զինուորներու վաշտերն, դիակներ, կարասիներ կը փոխադրեն. անոնց ներկայութիւնը ինձ կը յիշեցնէ Դիւենսինի միջազգային գրաւումը։

Շատ մը պողոտաներուն հետքերը բոլորովին կորած են՝ բայց անոնց մէջի շեղջակոյտերուն վրայ զինուորներու քեվեկով՝ նախնական տարօրինակ արահետներ բացուած են, ամէնն ալ վտանգալից՝ քանի որ երերուն գերաններու, խախտուտ պատերու, անհաւասարակշիռ քարակոյտերու վրայէն պէտք էինք անցնիլ՝ ոտքերնուս տակ, գլխուսնուս վրայ ամէն բայլափոխին,, մահուան սպառնալիքը տեսնելով։

ՆՆԵԳԱՊԱՏԻՐ ՏԵՍԱՐԱՆ։ — Այլևս մահը՝ այս աղէտքի երկրին մէջ ընտանի դարձած է, ամէն ոք մահուան վրայ անխռով կը ճառէ. աներկիւղ անոր հետ, անոր մէջ կ՝ապրին՝ օտարական ազատարարներն և մահազերծ բնիկները։ Վերջիններս ինձ կը մատնանշեն որ այս տեղի փլատակներուն տակ 15 հոգի թաղուած են, այն տեղ 25, ուրիշ տեղ 8, զինուորանոցին մէջ 200, և այլն։ Ամէն խօսակցութիւն մահով կը սկսի, դիակներով կը վերջանայ՝ ինչպէս ամէն ապաստանարանի մէջ նեխութեան գարշահոտութիւնը թափանցած է։

Քաղաքապետական պալատին անկոծան կամարակապին տակ չորս զօրականներ կը տեսնեմ՝ որոնցմէ երկուքը հասարակ փայտէ խոշոր անտուկ մը գոգելով՝ սայլակի վրայ բեռնաւորել կը ճգնին, իսկ միւս երկուքը մէկ ձեռքով չոր հացը բեռաններին տարած՝ միւսով անտուկը հրելով օգնել կը ջանան։ Զորսին ալ համազգեստը փլատակներու գոյներովն ապտոտած էին։

— Ինչ կայ անտուկի մէջ, հարցուցի։

— Իշխան մը և իր կինը։ Իրենց պալատը այդ էր։ Դեռ նոր փլատակներէն դուրս կորզեցինք։

— Անուններ՞ն...։

— Իշխան Սանդա Մարկէլիդա։ Մնտուկը կը նաթոլի պիտի մնկնի։

Հազիւ թէ սայլակին վրայ գետեղեցին բեռը, իսկոյն երկու զինուորները առջևէն լծուած սկսան քաշել և միւս երկուքը շարունակելով կրծել իրենց հացը նաև կը հրմշտկէին կառքը՝ այլանդակ ճանապարհէն, անձրևի տակէն։

Փիչ հեռու անգլիացի զինուորներ լեռնադէզ փլատակ մը փորելու զբաղած էին։

— Ջով կը փնտռէք, կը հարցնեմ։

— Անգլիացի հիւպատոսին կինը և աղջիկը կ՝ուզենք գտնել։ Հո՞ս կ՝ապրէին։

— Վատահ էք թէ պիտի գտնէք։

— Այո՛, արդէն դիակի հոտ կը զգանք։

Բոլոր այս խօսքերը անտարբերութեամբ կ՝ըլլուին, ամէն ոք մահուան հետ ընտանութեամբ կը վարուի, և նոյն իսկ մահազերծներն այլ ևս մոռնալով առաջի օրերու տագնապները և վշտերը՝ զարմանքով և անայլայլ կը խօսին իրենց մեռելներուն վրայ։ Ծեսակ մը ապշութեան մէջ կը գտնեմ զիրենք։ Վախերնէն չխմարած՝ ները սակաւաթիւ չեն։ Գերագոյն և յանկարծահաս տագնապի րոպէներուն մէջ, ժողովուրդի մը մէջէն ամէն բարի կամ չար, վայրագ կամ անվրդով, անձնանուէր կամ եսասէր, ընչաքաղց կամ զիւցազն և այլ բնաւորութիւն ունեցող անձինքը՝ ի յայտ կու գան։

digitised by A.R.A.R.@

ՏՈՒՆԵՐՈՒ ՓՈԹՈՐԻԿ։ — Արկածը այն-քան ահեղաշուք եղած է որ մարդկային երևակայութիւնը չէ կարող խելամտել։ Տուներու կատարեալ փոթորիկ մը տեղի ունեցած է հոս։ Մեծդի քաղաքները բար-ձրն դիտողը կը կարծէ որ չէնքերու ծով մը դիմացը պարզուած է ։ ինծ կը թուի որ Մեսխինայի տուներու ծովուն մէջ հրս-կայական կոհակներ բարձրացած, չէնքե-րու փոթորիկ պատահած է։ Խոշոր պա-լատներ, ամէն հակայա-կան ձեռագործներ, ահե-զօրէն ստացած են և խորտակուած՝ ինչպէս նա-ւաստրմիդ մը ովկիանոսի ալիքներուն վրայ։ Մարդ կարող չէ գաղափար մը կազմել այս որմներու, տա-նիքներու, քարայատակ-ներու, կամարներու, սիւ-ներու տիտանական խառ-նաշփոթ անկումին վրայ առանց Մեսխինայի փլա-տակներն այցելելու։ Պա-տերու, պատշգամներու, չէնքերու ճակատներուն ներկայ այլանդակ դիրքե-րը դիտելով՝ կը տեսնուի թէ ինչ ատրօրինակ ուղ-ղութիւններով ցնցումներ եղած են։ Շատ տուներու աւերակները ո՛չ միայն չորս բոլորը սփռուած են՝ այլ նաև ուրիշ փլատակներու մէջ ինկած՝ խառնուած են՝ դիակներու, չարդուկտորը կարասիներու հետ։ Իմէն կանգուն պատ ճաթռատած, փոր տուած, դէպ ի դուրս կամ ներս՝ ու-ռած, ծռած են։ Մէկ անոնցմէ կտորներ փրթելով կը գլորին փլատակներու վրայ։ Հիմերէն խախտած պատեր ևս կան, որոնք իրարու հակընդդէմ կոթնելով կանգուն մը-նացած են. իսկ զանազան շեղջակոյտերու մէջ երիզաձև երկինք բարձրացած որմերու մնացորդները՝ կարծես կործանած պալա-տանց բարձրութեանց վկայ ըլլալ կ'ու-զեն։

ՓԼԱՏԱԿՆԵՐՈՒ ԼԱԲԻՐԻՆԹՈՍԸ։ — Ազէ-քսարշ յուզումն կ'ունենամ երբ կը տես-նեմ շատ տեղեր ընտանիքներու ներքին և խաղաղ կեանքի արտայայտիչ նշանները։ Զանազան տուներու մէկ կողմի պատերն միայն փլած ըլլալով անոնց սենեակներու վիճակը դիմացս բաց կը կենան՝ նման թատրոնի տեսարաններու։ Սեղաններ իր-ենց բնական դիրքին մէջ, գրքերով լի գրատուններ, հայելիներ՝ պատկերներ և այլ իրեր կարգաւորեալ տեսնելով կ'եզրակա-ցնեմ որ անոնք համեստ ընտանիքի կը պատ-կանէին։ Ննջասենեակներու անկողիններն աւրուած, աթոռներու վրայ իգական հան-դերձեղէններ նետուած, պատերէն այրերու զլխարկներ, զգեստեղէն կախուած տեսնելով՝ կը գուշակեմ թէ սպրկիկ, կամ անհոգ, հարուստ կամ աղքատ ընտանիքներ անոնց մէջ կ'ապրէին, և թերևս միևնոյն հա-րուածներու տակ միևնոյն եղերական մա-հը ունեցած են։ Կան նաև շատ մը բա-ցուած դատիկոններ որոնց մէջի իրեղէն-ները կարծես այն հոգիներու վերադար-ձին կը սպասեն՝ որոնք հոն ծնած, բնա-կած, զարգացած են և որոնց ժպտուն դի-մանկարները, սիրոյ յիշատակները պա-տերէն կախուած են։ Այժմ անոնց մէջ անծրևը կը թափանցէ և հովը սուլելով

Փլատակներու տակ զոհեր կը փնտռեն։

digitised by A.R.A.R.@

կ'անցնի՝ լքումի, ողբի և սուգի յանկերգը լսեցնելով։

Գագաթիզմը որ հսկայական չէնքեր և հաստահիմն ապարանքներ տապալած է, կարծես տեղ տեղ եզական յարգանք մ'ունենցած է փոքր բաներու համար. կը տեսնէի գրականներ, խեցեղէն անօթներ, կանթեղներ, զարակներ, և ստոլներ որոնք իրենց նախնական տեղը անփոփաս մնացեր են։

Լեռնացած փլատակներու վրայէն մագըլցելով երբեմն կարող կ'ըլլաս տուներու երկրորդ յարկի պատուհաններէն ներս դիտել, ու կը զարհուրիս աւերածը տեսնելով։ Մտէպ քայլափոխդ կ'արգիլուի դուրս ցցուած վանդակապատներու, գերաններու, պատշգամներու մնացորդներէ և անհատատատ իրեղէններէ։ Մտէպ հարկ է խորտակած ատոններու, ջախջախուած անոթներու, արիներուած բարձերու, մաքուր հագուստներու լաթեղէններու վրան կոխկռտելով անցնիլ՝ որոնք ամէնն ալ տուներու փլատակներու մէջ ցիրուցան են՝ և որոնց տեսքը արգահատանք կ'ազդէ։ Էլեքթրիք ելեկտրական թելեր, զանգակներու չուաններ, հերմակեղէններ ոտքերուդ պլլուելով կը հարկադրեն զքեզ կանգ առնել, ճամբադ փոխել, ետ դառնալ կամ մագլցելով անցնիլ այն խարխլած տրուէյն՝ որոնք փլչիլ կը սպառնան։

Լիւիթենն Աշխարհաթիւնը։ — Ամէն փլատակներէ արտաքսուող նեխութիւնով համակուած մթնոլորտը բուն մնռելական լռութեան մէջ կը գտնուի։ Չո՛ւ, այս աւերակներուն՝ միայնակ գտնուիլը անքաւ ցաւորելի սոսկումն և անհուն տխրութիւնը կ'ազդէ։ Ո՛ և է շշուկ՝ խաղաղութիւնը վրդովող, իսկոյն կը ցնցէ մարմինդ և գլուխդ դէպ ի այն դարձնել կու տայ։ Բարձրէն խլնող քար մ'է՝ որ կ'ոտնդու փլատակ փլատակ, քանին է՝ որ ծնկներդ վրայ դուռ մը կը ճանչեցնէ՝ որուն սեմէն այլ ևս ո՛չ ոք պիտի անցնի. գամով մը կախուած փեղկ կամ պատուհան մ'է որ պատին կը զարնուի։ Ի զուր ամենափոքր ձայներու ծագումն որոնելուդ միջոց կեանքի գոյութիւնը կը փնտռես։ Շերջակայիդ ամէն տեսարանը տարօրինակ է և զարհուրելի. կարծես այլ ևս ընկերական կեանքը վերջացած է հոն։ քեզ համար. անդամներդ սարսուռ կը զգան, հոգիդ կը տապալի՝ այս ծովածաւալ գերեզմանոցի մէջ։

Ժէ դարու հրաշակերտ Մայր եկեղեցւոյ աւերակները՝ այլ ևս ողբ և կոծ կը պատճառեն ինծ։ Ալեաց, զարերէ ի վեր ամէն փոթորիկներու, ամէն հողմերու, ամէն երկրաշարժներու դիմադրած այս սքանչայարդ բրւազդական մոգափղներուն և պատկերներուն հետ՝ գեղեցիկ քարայատակին վրայ խառնաշփոթ ինկած են։ Ո՛չ մի արձան, ո՛չ մի սիւն, ո՛չ մի սեղան պահած են իրենց ամբողջութիւնը։ Մի միայն, ըստ վաղեմի աւանդութեան քաղաքին հիմնադիրները կարծուած՝ Ձիւսոր երկու հին, թխադէմ թագաւորի և թագուհիի առուարձիքէ արձանները՝ հեգնող ժպիտով անփոյթ ինացած են, պահպանուած նոյն մէջ։ Պարակինոսներէ մնացած տաճարին մը համեմատ Մեսսինացիք տաճարին անգամ մը թափուրով քաղքին մէջ կը պտըտցնէին այդ արձանները։

Իրրեւ Վարսակ՝ Հնգութիւն։— Ամէն փլած երդիքի, ամէն կործանած տուներու, ամէն խցուած փողոցներու մէջ՝ դիակները կը նեխին։ կը տեսնե՛ս անկողինները. անոնց մէջ վերջին քունը ննջողներուն իրանները, գանկերը ջախջախուած են։ Մե՛նակներուն գերաններուն տակէն վեր բարձրացած կառափներու ղէմքերը ահեղորէն սահմկած են։ Քանկարծահաս տապանքի խորշումներով տգեղցած երեք մանկամարդ քոյրերը՝ նեղ անցքին մէջ ճզմուած են։ Բիւրաւոր են՝ խորտակուած անգամներով, կապուտցած իրաններով՝ ծերերու, մանուկներու փտող, հոտող մարմ-

digitised by A.R.A.R.@

մինններու գոյութիւնը՝ վտանգալից փլատակներու կոյտին տակ։ Ջարհուրանքը՝ աչքերուս, պժգանքը՝ արտիս, վրդովումը՝ ուղեղիս մէջ, ո՛հ անհունս կ՝առաւելուն՝ ի տես ուռած, անընչացած այդ մարդոց։

Մեռեալներու ստուար թիւը փողոցներու մէջ կը գտնուին։ Երկրաշարժի առաջին րոպէներուն՝ դուներէ դուրս մերկանդամ բաց օդ նետուող բազմութիւնը, միացած է գահավիժող փլատակներու տարափին տակ։ Եղերական մահէն ազատ վիրաւորեալ խաթուն մը կը պատմէր թէ, «Խուճապող ժողովուրդը կը մոնչէր, կը կաղկանձէր սաստկագոչ. և չէնքերը՝ մեծագղրդիռ, կայծակնաբար կ՝իյնային անոնց վրայ. ո՛չ որոտումն երկնքի և ո՛չ բոմբիւնը թնդանօթի կը հաւասարէր ստորերկրեայ որոտումնքին, ժողովրդեան գոռում գոչումին և շէնքերու փլուզումի ձայներուն։

Փլատակներն մէկդի ընող զօրականաց գունդերը՝ ընդհանրապէս կը տեսնէին որ հարուածուած մարմինները՝ միևնոյն կոմ կործանած են, իբրև վարագ՝ հնձուած։

Շատ տեղեր կան ուր հրդեհը դեռ գործած չէ, ամէն կողմէ խանձի հոտը՝ փոսերէն և նեխի բուրումներուն միացած կը հասնին թոքերուդ։ Ցաւիտեանս անընչելի պիտի մնան և մարերու մէջ ոտգորուած՝ գրիչով նկարագրելն անկարելի՝ ամենասիրուր այդ դէպքերը։

ՏԱՍՆՕՐԵԱ ՕՐ ԹԱՂՈՒԱԾՆԵՐՈՒ ԱԶԱՏՈՒՄԸ

Անահման գերեզմանոց դարձած փլատակաց — Սիկիլեան փլատակներու տակէն ողջ-վիրաւոր թաղուածներն ազատելու փութացող բարեբար բազմութիւնները. մարդասիրական գործերը, անձնուիրական ըլլալէ զերազանց եղան։ Ազէտից առաջին օրերուն մէջ բիւրաւոր մարդեր ազատեցին մահուան անգութ ճիրանները։ Տասն օր յետոյ այլ ևս մեռեալներ միայն կը գտնէին փլատակաց ներքևէն. 15 օր վերջը հազիւ մէկ հոգի կենդանի՝ դուրս հանեցին և այն անակնկալը՝ հրաշալիք համարուեցաւ։ Իւ սակայն կործանումի տասնուերերորդ օրուան մէջ, աւերակները ծնուցին 3 ողջ-թաղեալ անհատներ։

Բուրկադորիոյ փողոցին մեծ շէնքի մը վարի յարկի սենեկին մէջ կ՝ապրէին մայր մը և 4 որդիքը։ Գետնաշարժով աւերակաց կոյտ դարձած այն պալատին ներքևի՝ մասամբ փլած՝ խուցին մէջ հինգն ալ մէկ տեղ բանտարկուած մնացին։

Զաձնը ՈՐ կը Լիներ։ — Ահռելիքի առաջին րոպէները երբ անցան, գերանի ճնշումին տակ տառապող մայրը, մտածեց նախ որդիքը. դժոխային մթնոլորտի մէջ մի առ մի ձայնեց անոնց անունները։ Վտահացաւ թէ՝ ողջ էին և անվնաս։ Նուազկոտ ձայնովը սրտապնդեց, մխիթարեց նա վիրենք. քիչ մը հեծկլտանք ու հառաչանք լսեցնելէ վերջ՝ յաւիտեանս լռեց...։

Ջարհուրանքի մէջ թաթխուած և մթնոլորտի մէջ կորսուած եղբայրները, խառնափնդոտելով զիրար կը գտնեն, կը գրկուին և անմռունչ կը մնան ժամերով՝ գուցէ նոյն իսկ օրերով, վասն զի տագնապը քնատուն կը մատնէ թշուառները, ու ժամանակի գիտակցութիւնն ամէն անհատ մթնոլորտի մէջ կը կորնչցնէ։

Նաձալիա՝ մեծերնին՝ 21 տարեկան օրիորդը յուշքի գալով կը խնամէր հարազատները, գուրգուրալից խօսքեր կ՝ըսէր մայրենի շեշտով մը։ Էն փոքրիկը Ֆրանչիսկոն տասնամեայ պատանեակ էր։ Խաւարամած բանտի՝ թէև չորսն ալ վարժուեցան, սակայն ծարաւն և անօթութիւնն ամէնքն ալ լլկել սկսաւ։ Իրարու փէչէն բռնած կը սկսին խարխափել դէպ ի չորս կողմ։ Սխրեր գտնելէ վերջը՝ չոր թուզի ծրարն ալ կը գտնեն՝ որ Ծննդեան տօնին առիթ իրենց հօրեղբայրը նուէր ղրկած էր։ Ձեռքերնուն կը զարնուի նաև չուրի անօթը օրուն մէջի ծիլամանը ապիհ ինկած բլլալով, իւղ կը հոտէր։ Թուզերը և ձէթոտ չուրը՝ աննդարար բմպելիք և կազդուրիչ կերակուր կ՝բլլան խել մը ատեն։ Վերտին խարխափելով Մադաւայի գի-

digitised by A.R.A.R.@

նրի մի քանի շիշեր կը գտնեն։ Նազալիան խնայողի ճշդութեամբ ամէնուն մասը կը բաժնէր։ Բայց քոյրերէն մէկը հիւանդ էր։ Երբեմն երբեմն չորսը մէկ տեղ լիաթոք «օգնութի՛ւն, հասէ՛ք, զմեզ ազատեցէ՛ք» կը գոչէին, բայց ո՛չ ոք բնաւ լսած է ա՜նոնց ձայնը։

Մովչն սիրենաներուն էրկարաձիգ սոյլերն միայն կը լսէին, և մայրենի դիւանկէն ծաւալող նեխութենէն տատապելով, մերթ ընդ մերթ կը գանգատէին, թէ «ի՜նչ-չու դրացիները չէին փութար գալու՝ գիրենք ազատելու», կարծելով որ միայն իրենց տունը փլած էր՝ իրենց վրայ։ Գիշերային լռութենէն և մութէն խարուելով, «ինչո՛ւ այս օր չի լուսնար, կը հարցնէին իրարու... Ո՛հ Աստուած, ինչո՛ւ չեն գար փութով զմեզ ազատելու, կը կրկնէին»։

Մէկ անգամ միայն՝ մարդկային ձայն մը լսեցին որ կ'ըսէր «Մինչև հիմայ վեց քիլոմեդր քալեցի...»։ Մնացածը չհասկըցան։ Դէպ ի այն կողմը բոլոր զօրութեամբ ստէպ ճուացին. «Օգնութի՛ւն, մենք հոս տեղը պիտի մեռնինք, օգնութի՛ւն»։ Ուսացին, ականջ դրին և սակայն անկէ յետոյ մեռելական լռութիւնը ո՛չ մի շշուկ չխանգարեց։

ԱՆԱԿՆԿԱԼ ԳԻՒՏ։ ՑՈՒՍԱՀԱՆ ՕՐԵՐ։ — Ամէն ծակ ծուկ խուսափին մէջ պրպտելու ատեններն անակնկալ մեծ գիւտ մ'ըրին, վայրկենական բերկրութենէն նոյն իսկ լացին։ Միայն տուփ մը լուցկի էր։ Իսկոյն հատիկ մը վառեցին՝ անոր աղօտ լուսովը կարօտագին գիրար դիտեցին. ապա փութով ոլորեցին այն թուղթը որուն մէջ թուզը ծրարուած էր։ Մէկ ծայրէն մոմի պէս վառեցին ու դիմեցին իրենց մօրը ցոնուածն կողմը... Ահաւոր տեսարան... կապուտցած էր անոր իրանը, հաստաքանակ գերան մը բուն կուրծքին վրայ կը ճնշէր... թուղթը սպառեցաւ, մարեցաւ լոյսը ու կորուեցաւ նաև իրենց ազատումի միակ յոյսը։ Երկայն ժամանակ կսկծագին ձնաձոյն այն նեխող դիակի շուրջը որ մայր կ'ըսուէր և կեանք տուած էր իրենց...։

Ցանկարծ զգացին որ չչէլով հով կուգար իրենց՝ մեծ պահարանի կողմերէն։ Լուցկիի լոյսով խկոյն դասարկեցին ա՜նոր մէջի զգեստները. տեսան որ եւսի փայտեղէնը ճեղքուած էր, գուշակեցին թէ պատն ալ փլած պէտք էր ըլլալ՝ ուսկից քամին ներս կը խուժէր։ Բոլոր զօրութեամբ գարնելով՝ տախտակները խորտակեցին, որմին պատռուածքէն դուրսի նեղ անցքը սողոսկեցին անցան և հասան բակին կղպուած մեծ դուռը։ Անոր վրայէն մութ բացուածք մը տեսան։ Երկայն ցող մը գտնելով՝ ծայրը շապիկ մը կապեցին ու խոռոչէն դուրս՝ դէպ ի վեր երկնցնելով շարժեցին և շարժեցին երկայն ատեն, գուցէ ամբողջ օր մը։ Բայց սակայն յուսահատ ձեացին, վասն զի նաւաբեկութեան այդ նշանակը՝ անմէջ փլատակներու ծոցում ընդունայն տեղ ծածանեցուցած էին։

Ագահի խնայողութեամբ երբեմն վառած լուցկիի լուսով շատ ճգնեցան փախուստի ծակ մը գտնել։ Քարակոյտերու օձապտոյտ ծերպերէն, ճեղքուած պատերու նեղ անցքերէն սողոսկելով՝ յաջողեցան իրենց հօր եղբօր չունեղէնի խանութը մտնել։ Ա՜նոր առաստաղին տեղիք տուած քացուածքէն՝ վերի միջնայարկը կրցան ելլել։ Ա՜հ նոր յուսահատութի՛ւն մ'ալ. զտիկոն՝ նի սանդուխը փլփլած քարերով և փայտերով պաշարուած էր։ Մեքենական աշխատուժով ամէն արգելք մէկդի քաշելու քրտնաթոր աշխատութեամբ երբ ուժասպառ կ'ըլլային՝ տախտակ կը դանային իրենց նախնական նկուղը, ձէթուտած չուբի վերջին կաթիլներով զօրանալու համար։ Օրիորդ քոյրերնին աշխատանքը կը կատարէր, իսկ Ցիրանչիկոս՝ կարծես գետնափոր կենդանիի բնազդով օժտուած անվհեր և խոհական ամէն ծերպէ կը յառաջէր։

Ուտելիք և ըմպելիք բոլորովին կը սպառի. անօթութիւնն և ծարաւը լկտիմին կը ատատկացնեն։ Հիւանդ աղջիկը կը մեռնի։ Իր մարմինը քարածերպի մը մէջ կ'ամփոփեն։ Սոսկալի տխրութեամբ ընկճուած երեք եղբայրները վերջին հիզբերնին կը կրկնապատկեն։ Մեծկակ քար մը խախ-

digitised by A.R.A.R.@

տելով վերջապէս յուսոյ նշոյլ՝ լուսոյ շող մը կը ծաթէ եղկելիներուն աչքին։ Ֆիրան-չիսկոս իսկոյն իր մանկական մարմնոյն հագիւ սողոսկելի անցք մը կը բանայ, բիւրաւոր աղիւսներու կլրեղէն բեկորնե-րուն մէջէն՝ որոնք միշտ ազատութեան անցքը խցել կը սպառնային՝ կը վերելա-կէ լեռնագէզ փլատակներու գագաթը։

Անգիտակից, անմեղ փոքրիկը ապշու-թեան, զարհուրանքի և կատարեալ յու-սահատութեան մէջ թաղուեցաւ երբ, ի-րենց թաղը, եկեղեցին, բոլոր շէնքերը, բովանդակ Մեսսինան աւերակներու ով-կիանոս մը դարձած տեսաւ. չի կար շնչող էակ, ամէն կողմէ դիակներու հոտ կու գար... Վհատած, ընկճուած պատանեակի սիրտը կարծես սառեցաւ. այլևս պէտք էր մեռնիլ ինքը և բոլորը՝ քանի որ ամբողջ քաղաքացիք թաղուած էին....։

ԱՋԱՏՈՒԱԾ. — Յունուար 14ի առա-ւօտն էր երբ Ֆրանչիսկոս գրեթէ ժամ մը արձանացած մնալէ յետոյ՝ այրական եր-կու ձայներ լսեց։ Դարձաւ անոնց կողմը։ Մաքսային եւմոից երկու զինուորներ էին՝ որոնք հրացանին ուսընդանուէ կա-խած, փլատակներու վրայէն զգուշութեամբ կը ճամբորդէին։

— «Վազեցէք», կրցաւ արտաբերել՝ անօթի ծարաւ թշուառը։

Զինուորները կարծեցին թէ մեղմ հե-ծեծանք մը հասաւ իրենց լսելեաց. կե-ցան չորս կողմերնին դիտեցին, բան չը-տեսան։ Ոսկոր ու կաշի դարձած տղան, բոլորովին փոշիով և աղտոտութեամբ ծած-կուած՝ փլատակներէն չէր տարբերեր։ Երբ ճամբանին շարունակել սկսան՝ փոքրիկը աղեխարշ շեշտով լսեցուց.

— Կ'ապաչեմ, ի սէր Աստուծոյ, և-կէք.....։— Ակնդրպարձան, տեսան զինքը։

— Ինչ կ'ըսես հոս մինակդ, գոչեցին դաժան ձայնով. և ոտքերնուն ապահով յենակէտեր փնտռելու զգուշութեամբ դէպ իրեն մօտենալով,

— Ինչ բանի համար մինչև հոս և-կեր ես, կրկնեցին խստութեամբ զինքը գողիկ մը կարծելով։

— Հո՛ս, մէջը քոյրերս կան։ Եկէ՛ք, հանեցէ՛ք...։

— Է՛հ, ի՞նչ. մեռելնե՞ր կան կ'ը-սես...։

— Ո՛չ, ո՛չ. իմ քոյրերս ողջ են. մեզի գթացէ՛ք, օգնեցէ՛ք։

Բարբարոսակ զինուորը բաւ ընկե-րոջ. Այս տղան երկրաշարժէ պրծող՝ խեղ-դեցածներէն մին կ'երևայ ինծի. շատեր, շատեր կան անոր պէս։

Բայց սակայն, երկուքն ալ ծռեցան և Ֆրանչիսկոսի դուրս պրծած ծակէն ներս գոչեցին. «Է՛հ»։

Իգական՝ անուշ աղերսարկու ձայն մը փլատակներու անդունդէն հնչեց.

— «Օգնեցէ՛ք մեզի»։

Անմիջապէս պահանորդներէն մին ա-ճապարեց ազատար զինուորագունդ մը կանչելու. իսկ միւսը թաղամած փոքրիկը պլլեց վերարկուին մէջ. առաւ ծունկերուն վրայ այն խորշակահար կոկոնը՝ որ այլ ևս ամէն զօրութիւնը կորուսած, աչքերը գոցած սպառելու վրայ էր. մխիթարեց, արտասուեցաւ, որչափ կրցաւ՝ մինչև որ փո-սահատ վաշտը (zappatori) հասաւ։ Ա-մենամեծ զգուշութեամբ հագիւ ծամածուռ նեղ անցքը ընդլայնեցին, լոյս աշխարհ բերին երկու քոյրերը, իսկոյն ահեղա-դղրդիւն փլուզում մը խցեց նկուղը՝ փոշիի ամպ մը երկինք բարձրացնելով։

Ցաւնոթ օր թաղամանէ վերջ յարու-թիւն առածները՝ պատգարակներով Սա-վոյիա զրահաւորին հիւանդանոցը փոխա-դրեցին։ Նոր և աղեխարշ տեսարան մը բացուեցաւ հոն և բազմաթիւ ներկաները յուզեց, մորմոքեցուց։ Հագիւ երեք հա-րազատները գիրար գտան, գրկուեցան խ-րարու ու մեծաձայն սկսան աշխարել ի-րենց մայրը, իրենց քոյրը՝ որոնք այլևս իրենցմէ բաժնուած փլատակներու տակ կը ննջէին։ Կարծես մինչև ցարդ իրենց ցաւերուն ուժգնութիւնը զսպուած մնացած էր և կամ աղէտին ահագնութիւնը չէին ըմբռնած՝ քանի որ աւերակներու անդուն-դին մէջ իրարու բազդակից էին և մահը զիրենք բաժնած չէր։ Բաժանումը՝ իրենց

digitised by A.R.A.R.@

ազատուիով կը սկսէր. իրենց նոր կեանքը կաթոգին մօր, սիրելի քրոջ յաւիտենական անկեանութեան սկզբնաւորութիւնն էր։

Յաւագին և անուշ նայուածքով դիտ֊ ցագնիկի կուրծքէն չէր որ կ'ելլէին հե֊ ծեծանքը, այլ անոր ոգւոյն խորքէն կը բղխէր գառնութեան հառաչանքը։ Ծով֊ հաննան եղբօր վերևի անկողնոյն մէջ ըն֊ կղմանած, աւելի լուրջ և տանջուող դի֊ մագիծ մ'ունէր, անոր ուշիմ աչքերը յան֊ կարծական լուսոյ սաստկութենէն կը խրտ֊ չէին։ Երբեմնի գեղուհի Նաթալիան այն֊ քան հիւծած մաշած էր՝ որ ի սկզբան՝ տեսութեան եկող ազգականը՝ մայրը կար֊ ծէց տեսնել։ Թեղմ թշուառներ 18 օր կաստարեալ հոգեվարք քաշած էին...։ Ո՛հ մտածելն իսկ արտասուել կու տայ։

Երբ անոնց՝ որքան ժամանակ փլա֊ տակներու տակ ճնշած ըլլալն հարցուե֊ ցաւ, պատասխանեցին (ինչպէս 15 օրէն ազատուող մարդը). «Երկայն շատ, եր֊ կայն ժամեր ։ Երեք կամ չորս օր»։

Օրհնեալ պատրանք՝ զոր կը պատճառէ շարունակական մթութիւնը, որով ողջ֊ թաղուածներու յուսահատութիւնը կը չա֊ փաւորուի և որով ապականած օդի ճըն֊ շումին և անուսուցութեան սաստկութիւնը նուազ զգալի կ'ըլլայ ։ Օրհնեալ պա֊ տրանք, վասն զի անով կրելիք եղերա֊ կան մահուան արհաւիրքը դեռ հեռու կը կարծուի իրենցմէ,

Երեք ողջ – թաղեալները՝ նիւ – Եօրքի մէջ հայր և եղբայր ունէին։

Հ. ՆԵՐՍԷՍ Տ.

Բժիշկը մարմնոյ հիւանդութիւնը կ՚ջնջուի կը հասկնայ. փիլիսոփան՝ հոգւոյնը։

Լաւ ձիուն՝ հարուած մը, իմաստուն մարդոյ՝ խօսք մը։

Գէշ ճամբով ստացուած հարստութիւն՝ արհամարհանաց կը փոխուի։

Վրէժխնդրութիւնը՝ վէրք չի բուժեր։

Ախտ մը միայն՝ շատ առաքինութիւններ կը նսեմացնէ։

ՈՒՂՂԵԼԻՔ

Ներկայ տարուան Բազմավէպի 76երրորդ էջին մէջ Ուշադրութեան պատճառաւ չկարդացուեցաւ ի պակասել մեզի ց՚Ա֊ յտնի Հարստութեան» յօդուածին անունները ժամա֊ նակագրական ցանկը՝ գրաշարի անուշադրութեամբ խառ֊ նակ շարուած ըլլալով՝ հարկ տեսանք ըստ ինքնին ուղղելով կրկին հրատարակել,

ԹԱԼՏԱՆ ԹԱԳԱՒՈՐՔ	ԱՍՈՐԵՍՏԱՆ ՅԱՒԱՏ ԹՈՒ.
Արամէ 860–843	Աստրնագիրաբալ 883 – 860
Լուիթպրէն 843–835	Սադամանասար Գ. 860 – 825
Սարթատուրիս Ա. 835–820	Շամշի Իսման Գ. 825–812
Խարիւնիս 820–805	Իսմանինտարի Գ. 812 –783
Մենուա 805–780	Սադամանասար Գ. 783 – 772
Ակթսաիս Ա. 780–755	Աստրան Գ. 772–754
Սարթատուրիս Բ. 755–730	Աստրնիպարի 754–745
Իւրա Ա. 730–714	Թագլաթփալսար. Գ. 745–727
Արգիստիս Բ. 714–685	Սադամանասար Ե. 727–722
Իւրա Բ. 685–675	Սարգոն Բ. 722–705
Էրիմինա 675–670	Սենեքերիմ 705–681
Իւրա Գ. 670–646	Ասարհատոն 681–667
Սարթատուրիս Գ. 645–620	Ասուրբանիբալ 667 – 620
Իրքիաս 620–600 ?	Ասուր էվիլէնի 625–620
	Մինշանիտան կամ Սառա֊ կոս 620–608։

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՁԵՄԱՐԱՆ

Հ. Ե. Ալիքր. — Լամին լեզուն և գրականու֊ թիւնը նախնեաց քով. 145

Նոիիչէ Նայ. Դուրհամ. — Թղթակցութիւն. Ա. Հ. Կարապետ Տ. Սահակեան . . . 161

Հ. Գևոնդ Ալիշան. — Առժամայն մատզեցու֊ թիւնք 161

ԳՐԱԿԱՆՔ

Վիրգիլիոսի «Եօէականի»ն. — Նկարագիր Ենիւամի վահանին, Թարգմ. Հ. Ա. Ղազիկեան . 168

Տամթէ կապրիէլ Ռոսէթի. — Կոյսն երանեալ. Թարգմ. Մ. Ց. Անանիկեան 166

Հ. Կ. Տ. Սահակեան. — Լամարթինի «Հրեշ֊ տակի մը անկումը» քերթուածին արեւելեան ծագումը 114

ԳԻՏԱԿԱՆ ԲԱԺԻՆ

Ե. Ոլմճեան. — Գեղագրական Ցուռհատութիւն. 174

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

Հ. Ներսէս Տ. — Գալապրա-Սիկիլեան Երկրա֊ շարժը։ Մեսինայի կործանումը 177

Ուղղելիք 192

Իմաստներ 168, 192

digitised by A.R.A.R.@